

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Віра Волкова, Ксенія Глушкова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкривається сутність поняття «складні життєві обставини», «сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах» та «соціально-педагогічна робота». Особлива увага приділяється видам соціальної роботи, зокрема таким, як соціальне обслуговування, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціально-педагогічний супровід дітей та молоді. Автором визначені основні завдання та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю на сучасному етапі, а також розкриті основні функції, що виконує соціальний педагог.

Ключові слова:

складні життєві обставини, сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна робота.

Анотация:

Волкова Вера, Глушкова Ксения. Социально-педагогическая работа с семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах.

В статье раскрывается сущность понятий «сложные жизненные обстоятельства», «семьи, оказавшиеся в сложных жизненных обстоятельствах» и «социально-педагогическая работа». Особое внимание уделяется видам социальной работы, таким, как социальное обслуживание, социальная профилактика, социальная реабилитация, социальное педагогическое сопровождение детей и молодежи. Автором определены основные задачи и формы социально-педагогической работы с семьей на современном этапе, а также раскрыты основные функции, которые выполняет социальный педагог.

Ключевые слова:

сложные жизненные обстоятельства, семьи, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, социально-педагогическая работа.

Resume:

Volkova Vira, Glushkova Kseniya. Socio-pedagogical work with families who have found themselves in difficult life circumstances.

This article reveals the essence of "difficult life circumstances," "families, who have found themselves in difficult life circumstances" and "social and educational work." Particular attention is paid to the types of social work, such as social services, social prevention, social rehabilitation, social and pedagogical support of children and youth. The author has highlighted the major tasks and forms of social and educational work with the family today. The basic functions of the social pedagogue have been demonstrated.

Key words:

difficult life circumstances, families who have found themselves in difficult life circumstances, socio-pedagogical work.

Постановка проблеми. За останні десятиліття збільшився інтерес до питань сімейної педагогіки та сімейного виховання. Пріоритетними напрямками державної сімейної політики проголошено захист прав сім'ї та її членів, а одним зі шляхів її реалізації є соціально-педагогічна робота з родиною.

Сім'я забезпечує своїм членам економічну, соціальну, психологічну та фізичну безпеку, проте останнім часом все більше педагогів і соціологів вказують на кризові явища в інституті сім'ї: нестабільність шлюбних відносин, малозабезпеченість та безробіття, реєстрація випадків насильства, збільшення соціально дезадаптованих членів сім'ї, зниження рівня батьківської відповідальності. Саме тому соціально-педагогічна робота є тим дієвим засобом, що може допомогти подолати ці явища. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах, потребує впровадження новітніх технік і методик роботи з такою категорією населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сім'я як частина соціуму, що виконує певні функції, є предметом дослідження філософів, соціологів, педагогів і психологів. У роботах Т. Алексєнко, О. Безпалько, І. Беха, Л. Виготського, Н. Галагузова, А. Захарова, І. Звереві, В. Кан-Калика, А. Капської, С. Ковальова, В. Кравець, О. Леонтьєва,

А. Макаренка, С. Рубінштейна, В. Століна, В. Сухомлинського, С. Харченка, Л. Чернікова розкривається значення сім'ї в розвитку дитини та обґрунтовується необхідність соціально-педагогічної підтримки сім'ї з боку держави.

Окремі аспекти соціальної роботи з сім'єю були предметом наукових досліджень як українських (І. Братусь, Т. Веретенко, Л. Вінникова, О. Заболотна, І. Зверева, А. Капська, З. Кияниця, Г. Лактіонова, С. Ничипоренко, Н. Побірченко, В. Поліщук, Г. Попович, І. Трубавіна, Т. Шанськова, П. Шевчук), так і російських (В. Бочарова, М. Галузова, О. Кодатенко, Л. Нікітіна, О. Новак, Л. Оліфіренко, Т. Трегубова, С. Холостова) науковців.

Аналіз науково-методичної літератури з проблем соціальної педагогіки дав змогу дійти висновку, що в теоретичних і прикладних напрацюваннях залишається поза увагою ґрунтовне вивчення проблеми соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сутності поняття «складні життєві обставини», «сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах» та «соціально-педагогічна робота», а також розкриття особливостей соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком суспільства відбуваються зміни у структурі сім'ї, змінюються взаємовідносини між окремими її членами, послаблюється традиційна роль батька, що певним чином змінює взаємини між батьками та дітьми в родині. Сім'я, що опинилася у складних життєвих обставинах, як правило, не спроможна самотійно впоратися з ними. Тому сьогодні багато таких сімей потребують допомоги та підтримки для того, щоб повноцінно реалізовувати передбачені суспільством функції.

Сім'я з дітьми, що опинилася у складних життєвих обставинах, розглядається як сукупність осіб, серед яких є хоча б одна дитина віком до 18 років, що проживають разом і пов'язані спільним побутом, взаємними правами та обов'язками. Під «складними життєвими обставинами» розуміють обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або за станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, брак житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо) [3]. До складних життєвих обставин належать також втрата близької людини, роботи, здатності до самообслуговування, порушення звичного нормального способу життя, дитячу бездоглядність, пожежу, стихійне лихо, а також випадки, коли людина стала жертвою злочину, захворіла на невиліковну хворобу, коли є загроза її життю, погіршення матеріально-побутових умов – усе, що викликає у людей почуття незахищеності, страху перед завтрашнім днем, усе, що загострює конфлікти в сім'ї та негативно позначається на вихованні й розвитку дітей [4].

Професор Н. Галагузова зазначає, що сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах, мають низький соціальний статус у якій-небудь із сфер життєдіяльності чи в декількох одночасно, вони не можуть упоратися з покладеними на них функціями, їх адаптивні здібності суттєво знижені, процес сімейного виховання дитини здійснюється повільно й не результативно.

А. Іванцова, спираючись на свій досвід роботи соціального педагога, орієнтовно визначила три групи проблемних сімей [2]:

– сім'я з безвідповідальним ставленням до виховання дітей, де стан ускладнюється аморальною поведінкою і способом життя батьків;

– сім'я з низькою педагогічною культурою батьків, які припускаються помилок у доборі

засобів, методів і форм роботи з дітьми, батьки не можуть обрати правильний стиль і тон взаємин із дітьми;

– сім'я, у якій діти опинилися без нагляду з різних причин: розлучення, розлад у сім'ї, зайнятість батьків;

Сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах, мають у спеціальній літературі додаткові характеристики. Наведемо деякі з них [1].

Зовні «спокійна сім'я». Події в такій сім'ї відбуваються ніби рівно, проте при ближчому знайомстві помітне відчуження між подружжям, їх почуття незадоволеності. За «фасадом благополуччя» ховаються їх тривалі й ледь стримувані негативні почуття один до одного. Часто бувають тривалі напади туги, депресії. Подружжя мало розмовляє один з одним. У таких сім'ях «неочікувано» для оточення виростають «важкі» діти.

Вулканічна сім'я – у ній відносини мінливі й відкриті. Подружжя постійно з'ясовує стосунки, часто розходяться й сходяться, сваряться, а незабаром знову присягаються у коханні до самої смерті. Емоційність переважає над почуттям відповідальності. У таких сім'ях дитина стає безпорадною, зазнає значних емоційних навантажень, перебуваючи між протилежними полюсами взаємин батьків.

Сім'я-санаторій – характерний приклад сімейної дисгармонії, коли один із членів сім'ї чи дитина примушують близьких все більше і більше оточувати його увагою. Сім'я лише зовні здається солідарною. Якщо сім'я перетворюється на «санаторій» для батька чи матері, то діти роками живуть у ситуації фізичного й нервового перенавантаження, стають надміру тривожними й емоційно залежними. Якщо «санаторним» становленням оточені діти, то взаємини характеризуються дріб'язковою опікою, жорстким контролем і захистом від реальних і удаваних небезпек.

Сім'я-театр – у ній створюється атмосфера специфічного театралізованого способу життя. Зберігається видимість благополуччя й близькості. У спілкуванні з дітьми заборони й заохочення декларуються, труднощі у вихованні прикриваються удаваними достоїнствами й досягненнями.

Сім'я – «третьій зайвий» – батьківство в ній сприймається як перешкода для подружнього щастя. Вихованням батьки займаються час від часу, у дітей виховується невпевненість у собі, розвивається комплекс неповноцінності.

«Сім'я з кумиром» – у ній дитина єдине, що утримує подружжя разом. Піклування про дитину є єдиною силою, що здатна втримати подружжя від розриву сімейних стосунків. Батьки намагаються зробити все для дитини,

переносячи на неї усі свої нереалізовані почуття. Бажання вберегти дитину від життєвих труднощів призводить до обмеження її самостійності.

«Сім'я-маскарад» характеризується неузгодженістю життєвих цілей і планів подружжя, вимог і оцінок. Мерехтіння «масок» підвищує почуття тривожності, породжує внутрішній конфлікт і нервову перенапруженість. Дитина намагається підлаштуватися під кожного з батьків і ще більше втрачає життєві орієнтири.

Отже, соціально-педагогічна робота з такою категорією клієнтів вимагає від спеціалістів соціальних служб досконалого володіння технологією соціальної роботи, уміння врегульовувати проблеми в сім'ї специфічними методами й засобами впливу. Для того, щоб соціальний педагог міг вчасно надати кваліфіковану допомогу й запобігти дитячим психологічним травмам, він повинен урахувати тип сім'ї, знати чинники, які можуть спричинити негативні наслідки родинних конфліктів.

На сучасному етапі основними завданнями соціально-педагогічної роботи з сім'єю є:

- виявлення причин і чинників соціального неблагополуччя конкретних сімей і їх потреби у соціальній допомозі;

- надання конкретних видів і форм соціально-економічних, психолого-соціальних, соціально-педагогічних та інших соціальних послуг сім'ям, що потребують соціальної допомоги;

- підтримка сімей у розв'язанні проблем їх самозабезпечення, реалізації власних можливостей щодо подолання складних життєвих ситуацій;

- соціальний патронаж сімей, що потребують соціальної допомоги, реабілітації та підтримки;

- аналіз рівня соціального обслуговування сімей, прогнозування їх потреби в соціальній допомозі й підготовки пропозицій щодо розвитку сфери соціальних послуг;

- залучення різних державних і неурядових організацій до розв'язання питань соціального обслуговування сімей [5].

Під поняттям «соціально-педагогічна робота» розуміється різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється в певній соціальній інституції та спрямована на точно визначений об'єкт впливу [1].

Соціально-педагогічна робота поєднує в собі декілька аспектів, що характеризують її як єдність таких складників:

- надання допомоги окремій людині чи групі людей, що опинилися у складній життєвій ситуації, шляхом підтримки, консультування,

реабілітації, патронажу та інших видів соціальних і психолого-педагогічних послуг;

- актуалізація потенціалу самопомоги для осіб, що опинилися у скрутній ситуації;

- цілеспрямований вплив на формування й реалізацію соціальної політики на всіх рівнях – від загальнодержавних до місцевих – із метою забезпечення соціально здорового середовища життєпобуту та життєдіяльності людини, створення системи підтримки людей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Соціально-педагогічна робота з сім'єю, що опинилася у складних життєвих обставинах – це система взаємодії соціальних педагогів, органів держави, суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у реалізації прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку всіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу.

Будь-яка проблема краще розв'язується комплексно. Саме комплексний соціально-педагогічний підхід у роботі з цією категорією населення й повинен бути в основі розробки соціально-педагогічних технологій.

Завдання соціального педагога в роботі з сім'єю – це допомога в подоланні кризових ситуацій. Крім того, слід звернути увагу й на їх вчасне запобігання. Соціальний педагог систематично повинен проводити педагогічну просвіту батьків, залучати їх до активної участі в навчально-виховному процесі, формувати потребу в самоосвіті. Одна з найпоширеніших форм роботи соціального педагога з сім'єю – це соціальний патронаж, що являє собою відвідування сім'ї вдома з діагностичними, контрольними, адаптаційно-реабілітаційними цілями, що дає змогу встановити й підтримувати тривалі зв'язки з родиною, вчасно виявляючи її проблемні ситуації, надаючи негайну допомогу. Патронаж дає можливість спостерігати за сім'єю в її природних умовах, що допомагає виявленню не тільки тієї інформації, що лежить на поверхні. Проведення патронажу вимагає дотримання добровільності прийняття допомоги, конфіденційності, тому не слід шукати можливості, щоб проінформувати сім'ю про майбутній візит і його цілі. Регулярний патронаж необхідний щодо тих сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Постійний нагляд за ними деякою мірою дисциплінує їх, а також дає змогу вчасно виявляти кризові ситуації та протидіяти їм.

Розрізняють такі види соціальної роботи: соціальне обслуговування, соціальна профілактика серед дітей та молоді, соціальна

реабілітація та супровід дітей та молоді. Соціально-педагогічна діяльність може реалізовуватися в межах сім'ї, загальноосвітніх шкіл, спеціальних закладів, соціальних служб.

Особливості сім'ї, мета та завдання соціальної педагогіки дають змогу розкрити специфіку цих видів роботи.

Соціально-педагогічне обслуговування – напрям соціальної роботи, який спрямований на задоволення потреб і розв'язання поточних проблем, суперечностей у сім'ї, які виникають у процесі її життєдіяльності, шляхом надання різноманітної допомоги сім'ям та її членам. Допомога означає надання сім'ям послуг у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, спеціального медичного обслуговування, оздоровлення, відпочинку, доборі роботи і працевлаштуванні, професійної підготовки, перепідготовки, освіти й професійної орієнтації, фізкультурно-оздоровчих послуг.

Соціальна профілактика – це вид соціальної роботи, спрямований на локалізацію, обмеження, виявлення, попередження соціальних відхилень, запобігання негативним явищам, впливам та їх наслідкам на життя і здоров'я людей, усунення причин і умов виникнення асоціальної поведінки. Соціально-педагогічна профілактика негативних явищ і насильства в сім'ї являє собою систему заходів, націлених на створення умов для запобігання утисків прав сім'ї та її членів, негативних явищ і впливів, а також виявлення цих явищ і подолання їх. Здійснюється в таких напрямках: підготовка молоді до сімейного життя, роз'яснення самим сім'ям прав сім'ї та її членів у суспільстві, формування відповідального та усвідомленого батьківства, виявлення потенційних сімей, що можуть опинитися у складних життєвих обставинах, запобігання сімейним конфліктам, розлученням, дисгармонії, стресам, уникнення помилок у сімейному вихованні, пропагування сімейних цінностей, здорового способу життя.

Соціальна профілактична робота з сім'єю полягає у реалізації системи соціально-психологічних, медико-соціальних і правових заходів, спрямованих на усунення умов та причин виникнення проблем, а також системи заходів із профілактики сімейного неблагополуччя, конфліктів, розлучень, стресових станів, у формуванні відповідального батьківства, збереженні репродуктивного здоров'я молоді.

Соціальна реабілітація передбачає надання допомоги молодій сім'ї з метою подолання сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаєминах, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності сім'ї, що з'являються внаслідок тяжких захворювань, майнових витрат, конфліктів, нервово-психічних

захворювань. Крім того, соціальна реабілітація – це й допомога тим, хто опинився у стані безвиході, безпорадності чи самотності, а також сім'ям, члени яких мають стійку алкогольну чи наркотичну залежність, повернулися з місць позбавлення волі тощо. Робота з соціальної реабілітації проводиться як із кожним членом сім'ї індивідуально, так і з усією сім'єю та її родичами. Основна мета такої роботи – виведення членів сім'ї зі стресового стану, надання соціально-медичної, соціально-правової допомоги, відновлення честі, гідності, прав і свобод членів сім'ї.

Соціально-педагогічний супровід – це тривала, різноманітна допомога різним типам сімей у складних життєвих обставинах, спрямована на створення умов для ліквідації причин сімейних негараздів (чи їх можливої компенсації), формування здатності сім'ї самотужки розв'язувати свої проблеми, долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати свій соціальний і виховний потенціал, права в суспільстві; корекцію і покращення внутрішньосімейних стосунків, відносин сім'ї з мікро- і макросередовищем.

У соціально-педагогічній діяльності домінують індивідуальні, групові та колективні форми роботи.

Серед індивідуальних – важлива роль належить сімейній терапії. Сімейна терапія – це робота з усією сім'єю або її членами. Процес сімейної терапії може тривати кілька місяців, може бути безперервним або з певними канікулами. При цьому консультант може використовувати декілька різних технік.

До групових соціально-педагогічних форм належать тренінгові заняття, семінари, відеолекторії, зустрічі зі спеціалістами.

Колективними формами роботи з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах, є:

- Робота стаціонарних та пересувних консультативних пунктів.

- Клуби для дівчат, молодих жінок.

- Клуби молоді сім'ї.

- Школи батьківської підтримки.

- Школи молоді матері.

- Рекламно-інформаційні кампанії у співпраці зі ЗМІ (радіолекторії, кінолекторії).

- Благодійні акції.

- Конкурси, сімейні свята, фестивалі тощо [6].

Соціальний педагог виступає посередником між сім'єю, державою, громадськими організаціями та законодавчими органами. Він виконує свою роботу в межах покладених на нього функціональних обов'язків і повноважень, його робота є професійною і характеризується через діяльність, функції та систему.

Виходячи з вищезазначеного, соціальний педагог покликаний виконувати такі функції:

– організаторську (організація тієї чи іншої діяльності, вплив на зміст дозвілля, допомога у працевлаштуванні, професійній орієнтації й адаптації, координаторська діяльність підліткових і молодіжних об'єднань, організаторська робота у взаємозв'язку клієнта з медичними, освітніми, культурними, спортивними, правовими закладами, товариствами і благодійними організаціями);

– прогностичну (програмування й прогнозування процесу соціального розвитку мікрорайону й конкретного мікросоціуму, діяльності конкретних і різних інститутів, які беруть участь у соціальному формуванні особистості);

– попереджувально-профілактичну та соціально-терапевтичну (соціальний педагог «запускає» в дію механізм попередження й подолання негативних впливів у соціально-правовому, юридичному та психологічному плані, організовує соціотерапевтичну допомогу, забезпечує захист прав у суспільстві, допомагає підліткам і молоді в період соціального та професійного визначення);

– організаційно-комунікативну (залучення добровільних помічників і населення мікрорайону до соціальної праці та відпочинку, ділових та особистісних контактів, зосередження інформації і налагодження взаємодії між різними соціальними інститутами в роботі з клієнтами);

– охоронно-захисну (використання арсеналу правових норм для захисту прав та інтересів клієнтів, сприяння застосуванню заходів державного примусу та реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які допускають прями або опосередковані протиправні дії);

– аналітико-діагностичну (вивчає, реально оцінює особливості соціального мікросередовища, ступінь і спрямованість впливу середовища на особистість, соціальний статус дитини, підлітка, клієнта в різних сферах діяльності та спілкування, визначає та аналізує соціальні фактори, їх спрямованість і вплив на особистість, визначає переваги особистості дитини, її «проблемне поле», індивідуально-психологічні, особистісні риси, ставить «соціальний діагноз», вивчає та реально оцінює особливості діяльності й навчання дитини, встановлює причини відхилення в поведінці дітей, підлітків, причини соціальних негараздів у сім'ї, сприяє виявленню обдарованих дітей, а також дітей з емоційними та інтелектуальними затримками в розвитку);

– корекційну (здійснює корекцію всіх виховних впливів на вихованців як з боку сім'ї, так і соціального середовища, зокрема й неформального, підсилює або фокусує позитивні

впливи та нейтралізує або «переключає» негативні впливи, здійснює корекцію самооцінки школярів, за необхідності – корекцію статусу дитини в колективі, групі ровесників, допомагає позбутися звичок, що шкодять здоров'ю);

– координаційно-організаційну (організовує соціально значущу діяльність дітей і підлітків у відкритому мікросередовищі, впливає на організацію відпочинку, залучає до різноманітних видів виховної діяльності з урахуванням психолого-педагогічних вимог, організовує колективну творчу діяльність дітей разом із дорослими, координує діяльність усіх суб'єктів соціального виховання, взаємодіє з органами соціального захисту й допомоги, є учасником спільної діяльності, не відокремлюючи себе від вихованців і залишаючись при цьому керівником);

– соціально-педагогічної підтримки вихованцям (кваліфікована соціально-педагогічна допомога дитині в саморозвитку, самопізнанні, самооцінці, самоствердженні, самоорганізації, самореабілітації, самореалізації, встановлення довірливих взаємин із дитиною (клієнтом), здійснення вербального та невербального впливу на емоції та самосвідомість дитини (дорослого), допомога в подоланні міжособистісних конфліктів, депресивного стану, сприяння змінам у ставленні людини до життя, соціального оточення, самої себе, організація дитині (дорослому) ситуації успіху);

– реабілітаційну (створює систему заходів із соціально-педагогічної реабілітації та підтримки осіб (насамперед, неповнолітніх), що повернулися з місць позбавлення волі, спецзакладів, а також осіб, що з різних причин (хвороба, інвалідність, наркотики, сексуальна агресія, позбавлення волі, переживання стресу тощо) відчувають соціально-економічні, професійні та інші труднощі в системі професійних, сімейних, інших взаємин, які зумовлюють різні форми соціальної дезадаптації).

Соціальний педагог покликаний запобігти проблемі, вчасно виявити й усунути причини, які її зумовили, забезпечити превентивну профілактику різноманітних негативних явищ (морального, фізичного, соціального характеру), відхилень у поведінці людей, їх спілкуванні й тим самим оздоровити мікросередовище, що їх оточує.

Висновки. Як переконуємося, ключовими для нашого дослідження є поняття «складні життєві обставини», «сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах» та «соціально-педагогічна робота». Нами доведено, що потенціал сім'ї зменшується у зв'язку з

проблемами, що виникають у взаєминах між членами родини.

За таких обставин у суспільстві зростає кількість сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, а це вимагає від соціальних педагогів і спеціалістів соціальних служб досконалого володіння технологією соціальної роботи з цією категорією населення, уміння врегульовувати сімейні негаразди за допомогою специфічних методів і засобів впливу.

Отже, удосконалення практики соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що опинилися у

складних життєвих обставинах, потребує пошуку нових форм, методів, видів соціально-педагогічної діяльності.

Перспективним у плані подальшого дослідження нам видається вивчення досвіду роботи зарубіжних країн щодо організації соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах; професійної підготовки соціальних педагогів і фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді до роботи з такою категорією населення.

Список використаних джерел

1. Безпалько О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія / О.В. Безпалько. – К.: Науковий світ, 2006. – 363 с.
2. Введення у професію соціального педагога: навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів / за заг. ред. М.І. Приходько, О.В. Федорової. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – 276 с.
3. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15]. – Назва з екрану.
4. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: навч.-метод. комплекс / автор-упорядник Безпалько О.В., Зверева І.Д., Кияниця З.П., Кузьмінський В.О., Лютий В.П. та ін. / за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петроцької. – К.: Фенікс, 2007. — 528 с.
5. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник / Зверева І.Д., Безпалько О.В., Марченко С.Я. та ін. — К.: ДЦССМ, 2004. — 256 с.
6. Трубавіна І. Соціальна робота з сім'єю за новим сімейним кодексом / І. Трубавіна // Соціальний захист. – 2004. – № 3. – С. 39–40.

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

**Волкова Віра Андріївна,
Глушкова Ксенія Ігорівна**

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.742

Надійшла до редакції: 09.11.2013 р.

Прийнята до друку: 04.12.2013 р.

References

1. Bezpal'ko O. V. (2006). *Organization of social and educational work with children and youth in the territorial community: theoretical and methodological foundations: monograph*. Kyiv. Naukovy Svit. [in Ukrainian].
2. *Introduction to the profession of social pedagogue*. (2009). Ed. by M. I. Prykhod'ko, O.V. Fedorova - Melitopol: "Publishing House MMD". [in Ukrainian].
3. *Law of Ukraine «On Social Services»*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. [in Ukrainian].
4. *Integrated social services : theory, practice and innovation*. (2007). Educational-methodical complex. Ed. by I.D. Zvereva, Zh.V. Petrochko. Kyiv: Phoenix. [in Ukrainian].
5. *Social work in Ukraine*. (2004). Ed. I. D. Zvereva, O. V. Bezpal'ko, S. Ya. Marchenko et al. Kyiv: DCSSM. [in Ukrainian].
6. Trubavina I. (2004). *Social work with the family according to the new Family Code*. Social Protection. 3. 39 – 40. [in Ukrainian].